

خیلواکی

استقلال

www.esteqlaal.net

یکشنبه، ۰۳ اکتوبر، ۲۰۲۱

پوهاند عبدالحی حبیبی

دنیور یا جلال آباد کنونی

این جای را بیهقی دو بار در تاریخ مسعودی خود مذکور داشته (ص ۳۳۱ و ۶۹۰ طبع دکتور غنی و فیاض) که در تمام نسخه های خطی و چهار طبع تاریخ بیهقی (کلکته ادیب پشاور، سعید نفیسی، غنی و فیاض) دنیور بوده و این حتماً تصحیفی است که کاتبان نسخ خطی مرتکب شده اند. ذکر این جای در موردیست که سلطان غزنه مودود در سنه ۴۳۲ هـ بعد از حبس سلطان مسعود در ماریگله در گهری^(۱) بانتقام خون پدر از غزنه بیرون می آید و از راه کابل به سوی شرق حرکت کرده و بقول بیهقی در دنیور که بغلط دنیور نوشته شده کینه امیر شهید را باز می خواهد و بغزنین بر میگردد (ص ۳۳۱). چون در نسخ خطی و چاپی کلکته این کلمه به دنیور تصحیف شده. مرحوم ادیب پشاور که مردی محقق و بصیر بود، ملتفت این نکته گردید و در حاشیه چاپ قدیم تهران دنیور را قطعاً غلط پنداشت و نوشت: "که دنیور در حدود کرمانشاهان بوده با این داستان مناسبتی ندارد و احتمال می رود که در اصل پرشور (پشاور) بوده است. نزدیک پنجاب چه قتل مسعود در آن حدود واقع است" (تم کلامه).

مرحوم سعید نفیسی (ص ۳۹۸ ج ۱) در متن همین دینور را گرفت ولی در حاشیه همین صفحه بعد از نقل نظر مرحوم ادیب پشاورى گفت: "این شرحی که ناشر طبع تهران نوشته دلیل نیست که نام این محل پرشور و دینور نباشد. زیرا که اولاً از این شرح معلوم نمیشود که مودود هم به پرشور رفته باشد و پس از آنکه محمد از پرشور بیرون آمده. جنگ در میان ایشان در گرفته است و ثانیاً از متن بر نمی آید که این همان محلی باشد که محمد در آنجا بوده است و چون در همه نسخه‌ها دینور نوشته اند. احتمال می‌رود دینور بجز شهر معروف نزدیک کرمانشاهان نام محلی دیگری هم در حوالی غزنین بوده باشد که در کتابها ضبط نکرده اند" (تم کلامه).

اکنون ما این مشکل جغرافی را بعد از خواندن حدس مرحومین چنین حل میکنیم:

(۱) طوریکه هر دو دانشمند مذکور نوشته اند، دینور در اینجا نبود و بنا برین نام دیگریست.

(۲) طوریکه مرحوم سعید نفیسی گفته پرشور هم صحت ندارد پس این نام اصلاً چه بود؟

جنگی که بین امیر مودود و عمش محمد مکحول واقع گشته در پشاور نبود، بلکه این پیکار در ولایت ننگرها که مرکز آن اکنون جلال آباد است روی داده بود و منهاج سراج جوزجانی بدین مقصد چنین تصریح میکند:

"حق تعالی مودود را نصرت بخشید در حدود ننگرها محمد گرفتار شد(۲)".

و این تصریح منهاج سراج حتماً صحنه جنگ را از پشاور بدین طرف دره خیبر یعنی وادی ننگرها می کشاند. که اکنون هم بدین نام مشهور است.

این قول منهاج سراج را دو روایت دیگر نیز تقویه میکند:

بدین معنی که محمد بن منصور مبارک شاه معروف به فخر مدبر مؤرخ و نویسنده اواخر عصر غوریان که در حدود (۶۰۰ هـ) در هند میزیست و کتاب اداب الحرب والشجاعه خود را بعد از (۶۰۷ هـ) بنام سلطان التمش در هند نوشت. او می نویسد: "هنگامیکه سبکتگین کابلشاه جیپال را بزد. در صحرا کندی رباطی کرد که آنرا امیر کندی خوانند ... و هم در آن ناحیت سلطان مودود کشندگان پدر خود سلطان مسعود را هزیمت کرد و در آن موضع رباطی کرد و آنرا فتح آباد نام کرد(۳)".

عین همین مقصد را ابو الحصن علی حسینی مؤرخ سلاجقه نیز نوشته که سلطان مودود روز ۳ شعبان ۴۳۲ هـ محمد و اولاد او را بشکست و بکشت و "بنی السلطان مودود قریه و رباطاً و سماها فتح آباد ثم انتقل الی غزنة"(۴).

این رباط کندی که فخر مدبر آنرا بنام سبکتگین خواند و فتح آباد را هم در آن نواحی نشان میدهد

تاکنون در لمغان موجود است. و فتح آباد هم همین نام بر راه قدیم کابل و ننگرهار در همین ولایت افتاد و ما محل وقوع جائیکه در نسخ بیهقی دینور نوشته شده ازین دو سند دیگر تعیین کرده میتوانیم که حتماً در نواحی همین کنده و فتح آباد ولایت ننگرهار بوده است و ابو نصر محمد بن عبدالجبار العتبی نیز فتح سبکتگین را بر جیپال در همین سرزمین لمغان نویسد^(۵).

اما دینور تصحیف شده اصلاً دنیور = دنبور بوده به دال و نون. زیرا ابو ریحان البیرونی که خودش این نواحی را دیده جایی را به نام دنبور (در نسخ خطی به ضمه دال و باء) بین کابل و برشاوَر ذکر میکند که از پشاوَر پانزده فرسنگ تا کابل دوازده فرسنگ (هر فرسنگ ۴ میل) فاصله داشت^(۶). که جز همین حدود جلال آباد کنونی جای دیگری تشخیص شده نمیتواند و مطابق اشارات منهاج سراج و فخر مدبر و علی حسین فتح آباد و رباط کنده در نزدیکی های آنست. همچنین البیرونی در جلد اول طول و عرض بلدان و اقلیم رابع همین رباط کنده معروف بر رباط امیرولنکان (لمغان) و دنیور را متصل همدیگر آورده است^(۷) که مانند مؤلفان سابق وقوع دنیور را در همین نواحی ننگرهار اشارت مینماید، در حدود العالم من المشرق الی المغرب از مؤلفی ناشناس در ۳۷۲ هـ نیز سه بار ذکر همین دنیور آمده که مؤید نظر ما در تعیین موقع آنست باین موجب:

(۱) در شرح دریاها گوید: و دیگر رودیست که از حدود لمغان و دنیور از کوه بکشاید و بر حد نینهار (ننگهار، ننگرهار) بگذرد از سوی جنوب آنرا رود لمغان خوانند^(۸).

(۲) در شرح کوهها گوید: یک سلسله کوه از حدود کشمیر، وینهند، دنیور و لمغان بر جنوب بلور و شکنان و واخان بدخشان همی گذرد^(۹).

(۳) در ضمن شرح شهرهای لمغان وینهند گوید: دنیور (دنیور طبع شد) شهریست برابر وی (لمغان) بر کرانه رود نهاده و اندروی بتخانهاست^(۱۰).

از هر سه ذکر فوق هم پدید می آید که مراد از دنیور متصل لمغان بر کرانه رود همین حدود جلال آباد کنونی است^(۱۱) و بعد من نویسنده این سطور آنچه در شاهنامه فردوسی جایی به املائی دنیور = دنور ضبط شده نیز همین مقام بوده است بدین تفصیل:

(۱) در احوال منوچهر گوید:

چنان بد که روزی چنان کردای برون رفت با ویژه گردان		که در پادشاهی بجنبد زجای که با او یکی بود شان
---	--	---

خویش سوی کشور هندوان کرد رأی ز زابل بکابل رسید آن زمان		رای و کیش سوی کابل و دنبر و مرغ و مای گر از آن و خندان و دل شادمان ^(۱۲) ج
--	--	--

درینجا رفتن سوی کشور هندوان و از زابل بکابل شدن و به دنبر گذشتن همان موقع دنپور را تثبیت میکند.

(۲) در داستان خاقان چنین گوید :

همی گشت سنگل میان دو صف یکی چتر هندی بسر بر بیای		یکی تیغ هندی گرفته بکف بس مردم از دنبر و مرغ و مای ^(۱۳)
---	--	---

(۳) در شرح جنگ بزرگ کیخسرو و با افراسیاب هنگامیکه کیخسرو در بروی بزرگان کشور

بست و به ایشان بار نداد پدر گیو به پسر خود گفت :

ببايد شدن سوی زابلستان بزابل برستم بگویی که شاه دربار بر نامداران بیست کنون هر که او هست پاکیزه رای ستاره شناسان کابلستان بیارید زین در یکی انجمن		سواری فرستی به کابلستان زیزدان بیچید و گم کرد راه همانا که با دیو دارد نشست زقنوج و زدنور و مر و مای
---	--	---

		همه پاکرایان زابلستان بایران خرامید باخویشتن ^(۱۴)
--	--	--

بعد ازین ستاره شناسان و سران و دران جمله از دنور هم کسانی بازیچ هندی فراهم می آیند تا علت خشم کیخسرو را کشف نمایند :

ستاره شناسان و کند آوران زقنوج و زدنور و مرغ و مای		زهر کشوری انکه بدمهتران برفتند بازیچ هندی زجای ^(۱۵)
--	--	---

هم در این داستان هنگامیکه سران کشور بخسرو اجازت بار می یابند باز زابلی و کابلی و دنبری باهم یکجا اند:

زدانندگان هر که بد زابلی یکایک بپرسید بنو اختشان		زقنوج و زدنبر و کابلی برسم مهی پایگه ساختشان ^(۱۶)
---	--	--

اگر چه این داستان ها را نمیتوان تماماً حجت تاریخی داد ولی اینقدر از آن پدید می آید که در روایات کهن داستانی هم همین دنبر، دنور، دنپور به سلسله کابل و زابل و کشور هندوان شهرتی داشت که هویت مثبت جغرافی مابعد آنرا تقویت می بخشد. و ما می بینیم که این نام برای همین شهر تا عصر ظهیرالدین بابر هم بشکل ادینه پور باقی بود. که بابر آنرا در همین سرزمین ننگرهار ما نحن فیه در تزک خود نام برده است.

در تحلیل نام دنپور یا ادینه پور متأخر بابر باید گفت که این نام ریشه های قدیم دارد و جنرال کنگهم دانشمند انگلیسی مطالب سودمندیرا در آن باره فراهم آورده که مختصر آن چنین است :

زایر چینی هیون تسنگ دو بار این سرزمین را دیده است اول ۱۵ اگست ۶۳۰ م به ننگره هاره رسید و دو ماه بزیارت اماکن مقدس بودائی پرداخت و بار دوم حین باز گشت از هند در ماههای

جنوری و فبروری (۶۴۴ م) درینجا بود که آنرا به چین (Na-Ki-Lo-Ho) گوید (اکنون ننگهار – ننگهار) و در جغرافیای بطلمیوس نگره Nagara بود و قراریکه جولین تحقیق کرده هم نام در سالنامه خاندان سانگ چینی NANG-Go-Lo-Ho-Lo ذکر شده است. در حالیکه نام سنسکریت این سرزمین نگره هار NAGRAHARA در یک کتیبه خرابه زار کهوسراوا در بهار هند یافته شده بود^(۱۷).

مرکز قدیم این سرزمین (دنیور) باید در همان جایی باشد که اکنون بگرام گویند و در دو میلی غرب جلال آباد واقع است سالها قبل ازین پروفیسر لاسین Lassen تعیین کرد که نگره بطلمیوس همین ننگهار کنونی است که آنرا در یونانی دیونیسو پولس هم نوشته است، و بین کابوره و اندوس (کابل – دریای سند) واقع بود چون در زبان سنسکریت ادیانه Udyana بمعنی باغ و بستان است. بنا برین ادیانه پور که بقول سنت مارتین نام قدیم نگره هاره بود^(۱۸) باید معنی بستان زار یا باغستان داشته باشد. جنرال کننگهم گوید میسن در سفرنامه خود (۲ / ۱۶۴) روایت میکند که نام اینجا در زمان قدیم اجنه Ajna بود و این همان ادیانه (ادیانه پور بابر) است قیاس بر نام دیامونس Diamuns مذکور در جغرافیای بطلمیوس که در سنسکریت دریای جمناست و ادیانه با جنه تبدیل شده باشد زیرا در زبان پالی هم همان ادیانه سنسکریت Ajjaau بود.

اکنون ازین جستجوهای تاریخی نتایج ذیل را می گیریم :

دنیور نسخ خطی و مطبوع بیهقی اصلاً دنیور است.

دنیور بیهقی و البیرونی و حدود العالم و گردیزی در جاییکه اکنون شهر جلال آباد واقع است در نزدیکی های لمغان و فتح آباد برکرانه جنوبی دریای کابل افتاده بود که آثار بتکده های بودایی آن اکنون در هده کشف شده و بقایای بسا ستوپه های دیگر بودایی در اطراف جلال آباد نمایان است.

هیون تسنگ چینی در اوایل قرن نخستین اسلامی معبد جمجمه بودا را در هده دیده بود و هده دال ثقیل تاکنون در پینتو بمعنی استخوان است پس هده جای حفاظت جمجمه بودا بود که هیون تسنگ آنرا به تفصیل شرح داده است و اینک باستان شناسان جوان افغانی بقایای یک معبد بزرگ بودایی را با نقاشی ها و مجسمه های بسیار جالب و زیبا و ابنیه بزرگ بر یک تپه همین هده کشف کرده اند که حفاری و کاوش آن ادامه دارد و آنچه هیون تسنگ و مؤلف حدود العالم گفته : "و اندروی بتخانهاست" صدق میکند.

دنیور – دنور فردوسی هم باغلب احتمال همین دنیور است.

ریشه قدیم این نام در سنسکریت ادیانه پور (باغستان) بود که پسانتر دنیور – دنور – دنیور – رادینه

پور – اجنه پور شده باشد. دنیور در ولایت تاریخی ننگرهار واقع بوده که نام دوم تاکنون زنده است.

مأخذ:

این هر دو جای اکنون هم بهمین نامها در ماوراء اَیک موجود و مشهور اند.

طبقات ناصری، ۱/ ۲۳۴، طبع حبیبی در کابل ۱۳۴۲ ش.

اقتباسات از اداب الحرب و الشجاعة، ص ۴۴، طبع مس اقبال شفیع در لاهور.

اخبار الدولة السلجوقیه، ص ۱۴، طبع پروفیسور محمداقبال، لاهور، ۱۹۳۳ م.

تاریخ یمینی، ص ۲۱، طبع لاهور، ۱۳۰۰ ق.

کتاب الهند، ص ۱۶۵، طبع حیدرآباد هند، ۱۹۵۸ م.

قانون المسعودی، ۲/ ۵۷۴، طبع حیدرآباد دکن، ۱۹۵۵ م.

حدودالعالم، ص ۴۱، طبع تهران، ۱۳۴۰ ش.

حدود ۲۸.

حدود ۷۲.

در زین الاخبار گردیزی هم نام اینجا را سهواً (دینور) نوشتند که در دو نسخه خطی آن چنین است.

شاهنامه، ۱/ ۱۵۵، طبع برتلس در مسکو، ۱۹۶۳ م.

شاهنامه، ۴/ ۲۳۸.

شاهنامه، ۵/ ۳۸۵.

شاهنامه، ۵/ ۳۹۱.

شاهنامه، ۵/ ۲۹۰.

مجله جمعیت اسیایی بنگال، ص ۴۹۰، طبع کلکته، ۱۸۴۸ م.

جغرافیای قدیم هند، ص ۴۶، انگلیس طبع هند.

پنجاه مقاله ۱۳۶۲ ش کابل، ص ۳۳-۴۲.